

**Haçlı Seferleri Sırasında Önem Kazanan Bir Ortaçağ Kalesi:
Ravanda**

A Medieval Castle Which Gained Importance During the Crusades: Ravanda

Mustafa S. AKPOLAT*

Öz

Mimarlık tarihinin önemli ve ilginç yapıları arasında yer alan Ortaçağ kaleleri saldırı ve savunma silahlarının gelişmesine koşut bir gelişme gösterirler. Günümüzde işlevlerini tamamen kaybetmiş olmalarına rağmen, çok önemli tarihsel olaylara sahne olmuş olan bu kaleler tüm insanlığın vazgeçilmez kültür mirasıdır.

Araştırmamızın asıl konusunu oluşturan Ravanda Kalesi, Kilis kentinin kuzeybatısında, kente 28 km. uzaklıktadır. Ravanda kalesine ilişkin en erken tarihli belgeler 11. yüzyıla aittir. Tarihçiler Kalenin Bizanslılar tarafından inşa edildiğini bildirmektedir. 1097 yılında Haçlıların Türklerden aldığı kale, 1144 yılına kadar Urfa Haçlı Kontluğu'nun (1098 – 1144) batı sınırında Urfa-Antakya yolu üstündeki önemli bir geçidi kontrol etmekteydi. 1176 da Eyyubilerin eline geçen Ravanda Kalesinde, 1176 – 1181 yıllarında Selahattin Eyyubi önemli inşaat etkinliklerinde bulunmuştur. Kalenin giriş kapısının üstünde bulunan Selahattin Eyyubi dönemine ait onarım kitabesi 1969 yılında çalınmıştır. 1268 de Memlûkluların hakimiyetine geçen kale, daha sonra 1516 yılında Osmanlıların topraklarına katılmıştır. Kale bu tarihten sonra askeri önemini ve işlevini kaybetmiştir. Günümüzde ise terkedilmiş ve harap durumdadır.

Yaklaşık yuvarlak planlı kale, konik bir tepenin üstünde konumlanmaktadır. 110 m. çapındaki kalenin beden duvarları, giriş bölümü ile birlikte değişik biçimlerdeki 10 kule ile güçlendirilmiştir. Kalenin sonradan eklenen giriş bölümü açık avlu ile birbirine bağlı iki dikdörtgen mekandan oluşmaktadır. Kalenin içinde güney ve batısında bazı yapılar kısmen görülebilmektedir. Yapı kalıntılarından en dikkat çeken Selahattin Eyyubi önemine inşa edilmiş olan, enlemesine planlı mescittir. Kalenin güney beden duvarına bitişik inşa edilmiş olan enlemesine planlı mescidin kalıntıları, ilginç bir mimari öge olan üç dilimli kemerin yanı sıra temiz kesme taş işçiliği ile de dikkat çekmektedir. Mescidin doğusunda ve batısında da

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
mustafaakpolat@hotmail.com

yapı kalıntıları görülmektedir. Kalenin çeşitli yerlerinde üç tane büyük sarnıç vardır. Kalenin içinde dikkat çeken diğer bir yapı ise, kalenin inşasından önce burada bulunan gözetleme karakolunun günümüze gelmiş olan beden duvarları ile yuvarlak payandalarıdır. Toprak altında kalmış olan diğer yapıların ortaya çıkarılması için bilimsel kazı yapılması gerekmektedir. Ayrıca giriş bölümünde ve bazı kulelerde acilen müdahale edilmesi gereken büyük çatlaklar bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kale, Ortaçağ, Bizans, Haçlı Seferleri, Urfa Kontluğu, Eyyubiler

Abstract

The Medieval castles which are considered among the important and interesting buildings of the history of architecture display an improvement parallel to that of the arms of attack and defense. Although Medieval castles no longer perform their original functions, as buildings which witnessed important historical events, they are indispensable from the cultural heritage of mankind.

Ravanda Castle, the main theme of our research is located 28 km.s to the northwest of Kilis. The earliest documents on Ravanda date back to the eleventh century. Historians state that the Castle was built by the Byzantines. The Castle which was taken over by the Crusaders from the Turks in 1097, controlled an important pass on Urfa-Antakya road, near the western border of the County of Edessa (1098 – 1144). After the Castle was conquered by the Ayyubis, Saladin Ayyubi carried out important construction and repair activities in 1176 – 1181. The inscription on the top of the entrance gate, belonging to the period of Saladin Ayyubi, was stolen in 1969. The castle which was taken over by the Mamluks in 1268 was included in the Ottoman territory in 1516. After then, the Castle lost its military importance and function. The Castle was abandoned later and is in a dilapidated state today.

The Castle which has an almost circular plan was located on a conical hill. The curtain walls of the Castle with a diameter of 110 metres, were fortified by the entrance section and ten towers of different forms. The existing entrance section of the Castle which was added later was composed of an open courtyard and two rectangular spaces connected to each other. Inside the Castle, remains of some buildings can be seen in the southern and western sections. The most conspicuous one is the mesjid, with an oblong plan, that was built in Saladin Ayyubi's period. The mesjid which was built adjacent to the southern curtain walls of the Castle include an interesting architectural element; a trefoil arch. The remains display fine craftsmanship of ashlar masonry. Other remains can be seen both on the east and west of the remains of the mesjid. There are three big cisterns at different locations within the Castle. Another remarkable remain inside the Castle is the curtain walls with circular buttresses of the military lookout station which existed prior the construction of the Castle. Scientific expeditions should be carried out to unearth the other buildings resting under the ground. Furthermore, the big cracks observed in the entrance section and on some towers need to be repaired urgently.

Keywords:Castle, Medieval, Byzantine, the Crusades, County of Edessa, Ayyubis

Giriş

Türkiye, tarihin her döneminden kalan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları ile zengin bir kültür mozayığına sahiptir. Gerek taşınır kültür varlıkları, gerekse taşınmaz kültür varlıkları Türk ve yabancı bilim insanları tarafından incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Ancak bu zengin kültür mirasının az incelenen ve az bilinen türlerinden birisi kalelerdir. Bunun nedeni ise kalelerin, müze olarak veya benzer kültürel amaçlı kullanılan birkaçı dışında, işlevsiz kalmalarıdır.

Son yıllarda devlet, kaleler de dahil olmak üzere, Türkiye'nin hemen her yerinde bulunan taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon projelerini ihale yolu ile elde etmeye başlamıştır.¹

Restorasyon projelerini hazırlayan ekipler yapının özelliklerine bağlı olarak çeşitli disiplinlerdeki uzmanlardan oluşmaktadır. Bu makalenin yazarı da son üç yıl içinde Gaziantep, Ravanda, Korykos, Saimbeyli, Harun Reşit, Payas Cinkule ve Feke gibi kalelerin restorasyon projelerini hazırlayan ekiplerde mimarlık tarihçisi olarak görev almıştır. Başta da belirttiğimiz gibi, kaleler en az araştırılan yapılar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, Ravanda Kalesi konusunda yaptığımız araştırmayı, Feke Kalesi örneğinde olduğu gibi, bilim ortamına sunmayı yararlı gördük.²

Yaptığımız araştırmalarda Ravanda Kalesini konu alan Demirkent'in makalesi ile Hellenkemper'in kitabındaki üç sayfalık kısa bölüm bulunmuştur. Demirkent, kalenin ve bölgenin tarihini ayrıntılı olarak incelemiştir. Hellenkemper ise kalenin kısa tarihini ve kısa mimari betimlemesini vermiştir. İki araştırmacı da yazılarını sadece fotoğraflarla desteklemişler fakat kaleye ilişkin herhangi harita veya mimari çizime yer vermemişlerdir.

Ravanda Kalesinin Tarihçesi

Ravanda Kalesi hakkında yazılı kaynakların verdiği en erken tarih 11. yüzyıla aittir. Gerek Arap gerekse Latin kaynaklar, bu kalenin varlığından ilk defa Haçlı Seferleri sırasında bahsetmektedir. Kalenin ismi Arap kaynaklarında er-Ravendan, Haçlı belgelerinde Ravandel, Ravandel, Ravenel, Ermeni belgelerinde ise Areventan olarak geçmektedir (Demirkent, 1992, s. 372, Hellenkemper, 1976, s.44).

Kalenin ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kalenin Afrin vadisine hakim topoğrafik konumu, burada ilk çağlardan itibaren bir kalenin bulunması gerektiğini düşündürmektedir. Bilinen en erken dönemlerde, bu bölgeye Hititler sahip olmuşlardı. Hititlerin Yurdu adlı kitapta, Afrin vadisine ayrılan bölümde, yüksek bir tepe üzerinde, etrafı üzüm bağları ve dut ağaçlarıyla çevrili bulunan Ravanda'nın Ortaçağda yapılmış bir kale olduğu belirtilmektedir.³ Ortaçağda ise İslam fethine kadar bu bölgeye

¹ Restorasyon projeleri, il özel idareleri ve Vakıflar Bölge Müdürlükleri tarafından ihaleye çıkarılmaktadır.

² Kilis Ravanda Kalesi Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Elektrik ve Çevre Düzenleme Projesi" müellifi Yük. Mimar Restorasyon Uzmanı Umut Bilgiç'e plan, kesit ve cephe mimari çizimleri ile 10 adet fotoğrafı yayımlamama izin verdiği için teşekkür ederim.

³ Demirkent'in makalesi, s.373 ve aynı sayfadaki 8 numaralı dipnot.

Bizans İmparatorluğu hakim durumdaydı. Ancak Bizans kaynaklarında kalenin adına rastlanmamaktadır. Hiç değilse, 6. yüzyılda Justinianus (hd 527 – 565) zamanındaki büyük imar etkinliklerini tanıtan ünlü tarihçi Procopius'un "De Aedificiis" adlı kitabında Arap sınırlarında inşa veya tamir edilen kaleler arasında Ravanda'nın da bulunması gerekirdi. Fakat ne Procopius, ne de sonraki Bizans yazarlarının metinlerinde bu kaleden bahsedilmektedir (Demirkent, 1992, s.373).

7. yüzyıl ortalarında başlayan ve hızla yayılan İslam fetihleri Suriye ve Irak'tan sonra Anadolu'da Toros dağlarına ulaşmış ve Toroslar Bizans ile İslam devletinin sınırını oluşturmuştu. Bu sınırın güneyinde ve doğusunda birçok kale tamir ve inşa edilmiştir. Ancak bu kaleler arasında da Ravanda ismi bulunmamaktadır. Bununla beraber, 1097 yılında Haçlılar tarafından Türklere alındığı kesin olarak bilinen kalenin 11. yüzyıl sonlarında Bizanslılar tarafından inşa edildiği söylenebilir (Demirkent, 1992, s. 373).

Ravanda Kalesi 1098'de kurulan Urfa Kontluğu'nun batı sınırında önemli bir savunma merkezi olmuştur. Bu tarihte Kale, Urfa'yı Antakya'ya bağlayan yol üzerinde önemli bir geçit durumundaydı (Şekil 1). Bundan sonra, Ravanda Kalesi bir süre Kilikya Ermeni Krallığı⁴ ile Urfa Kontluğu⁵ arasında birkaç kez el değiştirdi. 1144 yılında Selçuklu Atabeyi İmadeddin Zengi Urfa Kontluğuna son verdi ve böylece Ravanda Selçuklu yönetimine girdi. İslam kaynakları 1151'den itibaren Ravanda'dan Halep vilayetine bağlı bir kale olarak bahsetmektedir.

Şekil 1: Ravanda Kalesi'nin bulunduğu bölge haritası

- 4 Kilikya Ermeni Krallığı Haçlı Seferleri sırasında 1198 de kurulmuş, Çukurova ve çevresinde varlığını 14. yüzyıl sonuna kadar sürdürmüştür.
- 5 Urfa Kontluğu I. Haçlı Seferi sırasında 1098 de Baudonin de Boulogna tarafından kurulmuştur. Merkezi Urfa olan Kontluk 1144 yılında Selçuklu atabeyi İmadeddin Zengi tarafından ortadan kaldırılmıştır.

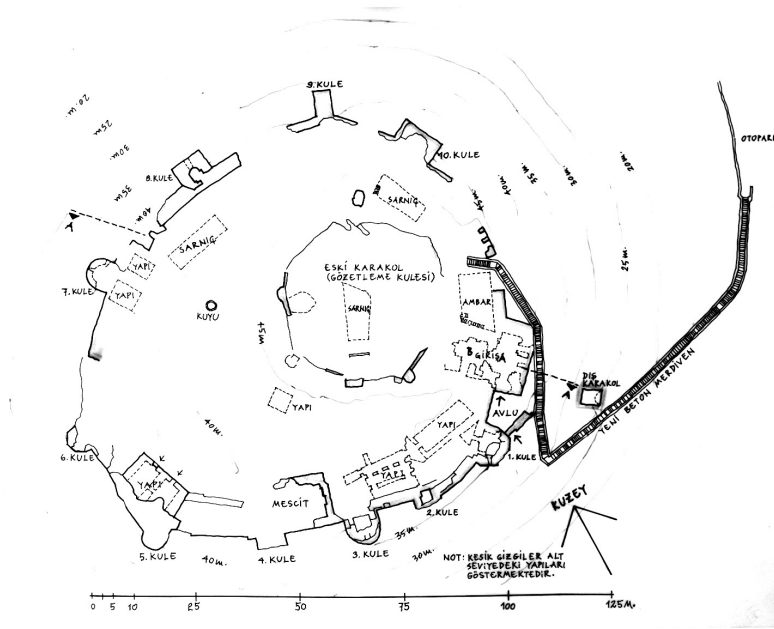
Tarihçi İbn el-Adim Ravanda'yı "Tek ve yüksek bir dağın üzerinde mancınığın hükmedemeyeceği, okun işleyemeyeceği bir yerde metin bir kaledir. Dağın eteğinde bir dış suru vardır. Ravanda, kalelerin en sağlamlarından ve yeri en güzel olanlarındandır. Kuzey ve batı tarafından kaleyi hendek gibi bir vadi kuşatır, bir de nehir akar" diye tarif ettikten sonra, kendisinin at sırtında zorluklarla kaleye kadar çıktığını yazar (Demirkent, 1992, s.382). Ebul-Fida ise "Takvim el-Buldan" adlı coğrafya kitabında şu satırlara yer vermiştir: "...Ravanda Halep'e bağlı ve Kınnesrin sınırları içindedir. Yüksek beyaz bir tepede bulunan sağlam yapılı bir kaledir. Kaynakları, bahçeleri ve güzel bir vadide meyva ağaçları vardır. Aşağı bölümünden Afrin nehri geçer" (Demirkent, 1992, s.383). Ravanda 1176'da Selahaddin Eyyubi'nin yönetimine girmiştir. Selahaddin Eyyubi döneminde kale tamir edilmiş ve güçlendirilmiştir. Bu bilgi giriş kapısının üstünde bulunan fakat bugün yerinde olmayan yazıtta dayanmaktadır. Söz konusu yazıtın fotoğrafını 1933 yılında Kilisli Kadri Bey "Kilis Tarihi" adlı kitabında yayımlamıştır. Aynı fotoğraf, Demirkent'in makalesinde de yer almaktadır. Yazıtın transkripsiyonu şöyledir: "el-Melik en-Nasır Yusuf bin Eyyub Allah mülkünü daim etsin". Cahen ve Hellenkemper de kaynakçada belirtilen yayınlarında yazıttan söz etmektedir. Hellenkemper yazıtın 1969 yılında çalındığını söylemektedir. Tarihçiler bu tarihsiz kitabenin 1176 – 1181 yıllarına ait olacağını bildirmektedir. Hellenkemper kitabında, Cahen'e dayanarak, kalenin doğu bölümünün tamamının Selahaddin Eyyubi döneminde inşa edildiğini söylemektedir (Hellenkemper, 1976, s.45). Ravanda Kalesi 1261 yılında Moğolların eline geçer. Kalenin 1268 yılında Memlûkluların eline geçtiğini, Sultan Baybars'ın Ayıntab ve Ravanda Kalelerini tamir ve tahkim ettiğini tarihi kaynaklardan öğreniyoruz (Demirkent, 1992, s. 388). 1516'da ise bölge Mercî Dabık zaferinden sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Ne var ki yüzyıllardan beri sınır kalesi ve geçit yeri olarak önem taşımış olan bu bölge, Osmanlı ülkesi içinde sınırların çok gerisinde kaldığı için artık bu özelliğini kaybetmiş ve Halep'e bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. 1519 yılına ait Halep Evkaf Defteri'nde Ravanda Halep'e bağlı bir nahiye olarak kayıtlıdır. Ünlü gezgin Evliya Çelebi "Seyahatnamesi"nde Kilis kenti ve tarihsel yapılarına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir. Seyahatname'de Ravanda Kalesi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Kalenin Betimlemesi

Günümüze harabe halinde ulaşan Ravanda Kalesi'ne, yakın zamanda yapılmış olan beton merdivenlerle ulaşılmaktadır. Merdivenlerin başladığı yerde bir otopark bulunmaktadır. Doğal bir tepenin üstünde bulunan kalenin içindeki yapıların büyük bölümü toprak altındadır (Şekil 4). Kaleyi kuşatan beden duvarlarının ise girişin batısında bulunan bir bölümü ayakta. Önce kalenin giriş bölümü, sonra planda gösterildiği gibi saat ibresi yönünde sırayla kuleler ve beden duvarları tanıtılacaktır. Betimleme, kalenin içindeki yapılar, yapı kalıntıları ve sarnıçların tanıtılması ile tamamlanacaktır (Şekil 3).

Şekil 2: Kalenin genel görünüşü (U. Bilgiç 2007)

Şekil 3: Kalenin üst görünüşü (U. Bilgiç'ten düzelterek)

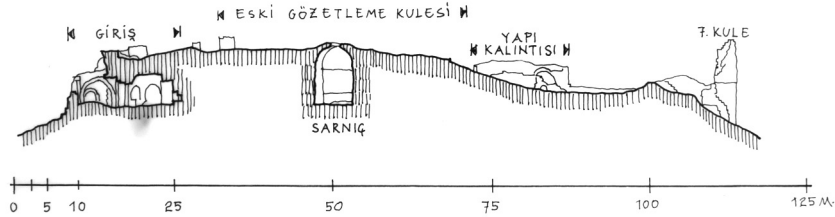
Kalenin güneydoğusundaki 1. kuleye bitişik inşa edilen dış beden duvarı üstünde bulunan yuvarlak kemerli kapı açıklığından giriş avlusuna girilmektedir (Şekil 3,6). Bugün toprakla dolmuş bulunan avlunun kuzeyinde kalenin kapısı ve giriş bölümü bulunmaktadır (Şekil 7). Giriş bölümü iki mekandan oluşmaktadır (Şekil 3). İki mekânın zemini de toprak ve yıkılan duvar ve örtülerin döküntüleri ile doludur. Bu birinci bölüm, çapraz tonoz örtülü kare mekân ile ona eklenmiş yuvarlak tonoz örtülü mekândan oluşur. Çapraz tonozla örtülü mekânın doğu duvarında iki büyük niş bulunmaktadır. Nişlerin üstünde tahrip olmuş bir küçük pencere vardır. Kare mekâna eklenmiş mekânın örtüsü

beşik tonozdur. Bu mekanın doğu duvarında da büyük bir niş bulunmaktadır. Bu bölümün kuzey duvarında herhangi bir açıklık yoktur.

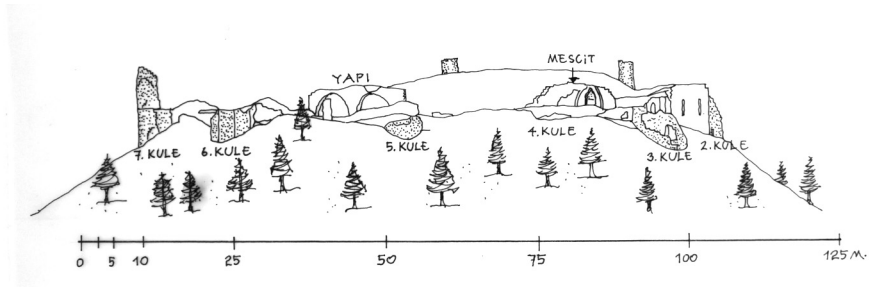
Giriş bölümünü oluşturan ikinci mekana birinci mekanın batısındaki kemerli geniş bir kapıdan geçilmektedir. Bu mekanın kuzey duvarında sağda büyük bir bölümü toprak altında bulunan, hafifletme kemerli bir kapı bulunmaktadır (Şekil 8). Bu kapı büyük olasılıkla üst kata çıkan merdivene açılmaktadır. Üstte giriş bölümünün iki katlı olduğunu gösteren duvar ve tonoz başlangıcı bulunmaktadır. Kapının solunda ise üstü kemerle sonlanan geniş bir niş vardır. Bu mekanın batı duvarında, üstü kemerle sonlanan dikdörtgen planlı bir girinti bulunmaktadır. Bu mekanın güney duvarında ise solda kalenin içine çıkması muhtemel bir kapı ve sağda "L" planlı bir niş vardır. Bu mekan günümüze eksiksiz gelebilen yarım çapraz tonoz ile örtülmüştür.

Giriş bölümünün duvarları ve kemerleri büyük kesme taşlarla, örtüleri ise moloz taşlarla inşa edilmiştir. Örtüleri sıvalıdır.

Kalenin en önemli öğeleri olan beden duvarları ve kuleleri günümüze sağlam olarak gelebilmiştir. Kuleler, aynı zamanda payanda görevi yapan kurt gövdeleri nedeniyle, beden duvarlarına kıyasla, zamana daha dayanıklıdır. Bu nedenle, günümüze gelen kuleler varlıklarını ve mimari özelliklerini beden duvarlarına bakarak daha çok korumuşlardır.

Şekil 4: A-A kesiti (U. Bilgiç'ten düzelterek)

Şekil 5: Batı cephesi (U. Bilgiç'ten düzelterek)

Kuleler, 1. kuleden başlayarak sırayla, beden duvarlarıyla birlikte betimlenecektir (Şekil 3).

Günümüze en iyi durumda gelen beden duvarı giriş kapısı ile 1. kule arasındaki bölümdür. 4.20 m. uzunluktaki beden duvarının yüksekliği yaklaşık 4.00 m.dir. Alttaki 2.00 m. yükseklikteki bölüm siyah renkli moloz taşlarla, üst bölüm ise büyük boyutlu düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Alt bölümde üç, üst bölümde iki mazgal pencere görülmektedir. Duvarın üst bölümünde ise, günümüze gelemeyen senkendazları⁶ taşıyan konsollardan 6 tanesi kısmen günümüze gelmiştir (Şekil 9).

1. kule, beden duvarından 7.50 m. taşkın, düzgün olmayan çokgen planlıdır. Kulenin beden duvarına yakın bölümleri günümüze daha iyi durumda gelmiş, uzak olan bölümler ise yıkılmış, eksilmiş durumdadır. Kule içte yedi, dışta altı cephelidir (Şekil 3). Kalenin içinden girilen kulenin doğusunda ve batısında sağlam durumda birer mazgal penceresi bulunmaktadır. Doğudaki mazgal pencerenin sağındaki mazgal pencerenin ise

Şekil 6: Giriş avlusunun kapısı (U. Bilgiç 2007)

Şekil 7: Giriş bölümünün kapısı (U. Bilgiç 2007)

6 Celal Esat Arseven, Sanat Ansiklopedisi'nin 4. cildinde, s. 1780'de senkendaz terimini "Eski kalelerde kale duvarlarının dibine sokulan düşmana yukarıdan ağır taşlar vesaire atmağa mahsus, dışarıya doğru çıkıntılı önü siperli olarak yapılan altı açık cumba gibi kısımlar" olarak açıklamaktadır. İngilizcesi "machicolation", Fransızcası "machicolis"tir.

sol yarısı görülmektedir. Bu kulenin diğer bir mimari elemanı da doğusundaki duvarın içinden beden duvarına çıkan merdivendir. Kulenin tonoz örtüsünün kuzey bölümü günümüze gelebilmiştir. Kulenin duvarları kesme taşla, beşik tonoz örtüsü moloz taşla inşa edilmiştir.

1. ve 2. kuleler arasında yer alan, 11.60 m. uzunluktaki beden duvarının 1. kuleye bitişik olan 2.00 m.lik bölümü ortalama 10.00 m. yükseklikindedir. Yüksekliği daha az olan diğer bölümün yüzeydeki kesme taşları dökülmüştür. Beden duvarının sağ tarafında, 1. kuleye 3.80 m. uzaklıkta sağlam durumda bir mazgal pencere yer almakta, 2. kuleye 2.50 m. uzaklıkta ise 1.40 m. genişlikte beşik tonoz örtülü küçük bir mekan bulunmaktadır.

2. kulenin sol tarafında beden duvarından taşkın 2.10 m.lik sol bölümü günümüze gelebilmiştir. Sağ yanda ise kule duvarından kalıntı yoktur. Beşik tonozla örtülü kulenin genişliği 2.80 m.dir. Kulenin lentolu ve hafifletme kemerli 0.80 m. genişliğinde olan kapısı sağ taraftadır (Şekil 10, 11).

2. ve 3. kuleler arasındaki beden duvarı 9.10 m. uzunlukta ve ortalama 7.00 m. yükseklikindedir. Duvarın dış yüzünde iki mazgal pencere bulunmaktadır. Duvarın alt bölümünde moloz taşlarla oluşturulmuş temeli görülmektedir.

Dıştan atnalı planlı, iki katlı 3. kulenin üst katının çok küçük bir bölümü günümüze gelebilmiştir. Kule, beden duvarından 7.00 m. taşkın olarak inşa edilmiştir. Kulenin üst katının sadece kuzey duvarı ile giriş kapısı görülmektedir. Alt katta 3.20 x 3.80 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı odanın da ön tarafı yıkılmıştır. Alt katın tonoz örtüsünün ortasında 0.50 x 0.70 m. boyutlarında dikdörtgen bir tepe penceresi bulunmaktadır.

3. ve 4. kuleler arasındaki beden duvarının yer yer sadece temeli görülebilmektedir. Aynı şekilde 4. ve 5. kulelerin de sadece temel kalıntıları günümüze gelebilmiştir. 5. ve 6. kuleler arasındaki beden duvarının yer yer, sadece temel kalıntıları görülmektedir. 6. kule beş yüzlü bir plana sahiptir. Kule beden duvarlarından 4.20 m. taşkın olarak inşa edilmiştir. Zeminden en yüksek yeri 5.20 m. olan kulenin cephelerinde mazgal pencere yoktur.

6. ve 7. kuleler arasındaki beden duvarı günümüze gelememiştir.

Zeminden yüksekliği 13.30 m. olan 7. kule atnalı biçimli plana sahiptir. Üç katlı kulenin üst katının küçük bir bölümünün dış yüzü günümüze gelmiştir. Alt kata ise girilememektedir. Orta kat duvarlarının dışarı bakan bölümü yerindedir (Şekil 13). Bu bölümde, ortada bir mazgal pencere oldukça sağlamdır. Ayrıca simetrik olarak yerleştirilmiş iki yandaki mazgal pencerelerin birer kenarı yerindedir. Bu bölümün yarım kubbe örtüsünün başlangıç bölümü yerinde durmaktadır. Temiz bir işçilikle inşa edilmiş olan kulenin malzemesi kesme taştır. Diğer kulelerde ve beden duvarlarında olduğu gibi bu kulenin de temelinin alt bölümü büyük boyutlu moloz taşlarla yapılmıştır. Kulenin orta ekseninde, zeminden başlayıp üst bölüme kadar devam eden 10-15 cm. genişlikte büyük bir çatlak bulunmaktadır (Şekil 13). Kulenin doğu ve batı cephelerinde de alt bölümlerde ince çatlaklar vardır.

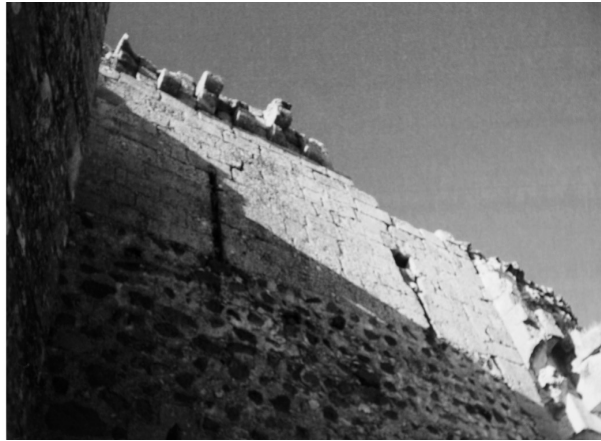
Dikdörtgen planlı olan 8. kulenin sadece moloz taşlarla yapılmış temel kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Bu kulede, 27.50 m. uzaklıkta, beden duvarından 6.00 m. taşkın, 4.40 m. genişlikte bir payanda bulunmaktadır.⁷ Kulelerden farklı bir teknikle inşa edilmiş olan payandanın 12 taş sırası görülmektedir. Payandanın her iki yanında zeminde beden duvarlarının izleri görülmektedir.

Dikdörtgen payandadan 15.50 m. uzaklıktaki 10. kulenin günümüze sadece temeli ile ön yüzünde zeminden itibaren yüksekliği 3m. olan bölümü kalmıştır. Kulenin iki yanında beden duvarlarının izleri görülebilmektedir. 10. kuleden 8.00 m. uzaklıkta bulunan beden duvarı kalıntısının 2.80 m.lik bölümünün izleri bulunmaktadır.

Kalenin dışında, giriş kapısının güneydoğusunda 7.50 m. uzaklıkta beşik tonoz örtülü 3.50x4.50 m. boyutlarında bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Bu yapı, girişin güvenliğini güçlendirmek için inşa edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 8: Giriş bölümünün kuzey duvarı (U. Bilgiç 2007)

Şekil 9: Giriş avlusu doğu duvarı (U. Bilgiç 2007)

⁷ Payandanın üst bölümü kule gibi işlev gördüğü için planda 9. kule olarak gösterilmiştir.

Kalenin içinde, kalenin inşasından önceki döneme ait bir gözetleme karakolunun, yedi yapının, üç sarnıcın ve bir kuyunun kalıntıları bulunmaktadır (Şekil 3).

Kalenin içinde, doğuda en geniş bölümü 43.00 m. olan bir karakol veya gözetleme kulesinin kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Kale inşa edilirken bu bölümün korunması ilginç bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Bu yapının üçü yarım yuvarlak, biri dikdörtgen kule görünümüyle payandaları ile beden duvarının kalıntıları görülmektedir (Şekil 3). Moloz taşlarla örülmüş yarım yuvarlak kulelerden güneydeki 6.25 m., kuzeydeki ise 4.80 m. yüksekliktedir. Beden duvarı kalıntılarının genişliği 0.80 m.dir.

Giriş bölümünün kuzeyinde yer alan iki katlı yapının üst katı çok tahrip olmuştur. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dörtgen planlı yapının doğu duvarı tamamen yıkılmıştır. Doğu duvarında alt kata inen merdivenin başlangıcı yer almaktadır. Batı duvarında solda yandaki odaya açılan bir kapı, sağda ise kalenin içine çıkan merdivene doğru giden kısa bir dehliz bulunmaktadır. Güneyde ise iki tane derin niş vardır. Moloz taşlarla inşa edilmiş beşik tonoz örtünün yaklaşık yarısı yerinde durmaktadır. Bu mekanın batısındaki dikdörtgen odanın sadece beşik tonoz örtülü güney bölümü günümüze gelebilmiştir. Beşik tonoz örtüsü dışında tamamı kayanın oyulması ile elde edilen alttaki mekana yukarıda belirtilen merdivenle inilmektedir. Dik yamuk planlı mekanın iki tane kare biçimli tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil 3).

Kalenin 1. ve 3. kuleleri arasında yaklaşık 34.50 m. uzunlukta iki bölümden oluşan, bodrum kat olarak inşa edilmiş mekanlar bulunmaktadır. 1. kule hizasındaki ilk bölüm doğu-batı doğrultusunda uzanan 14.20 x 4.70 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bu mekanın girişi batıda orta eksendedir. Beşik tonoz örtülü mekanın zemini toprak ve yapı enkazı ile kaplıdır. Gerek duvarlarda gerekse örtüde yer yer sıva kalıntıları görülmektedir. Ayrıca beşik tonoz örtüde aynı büyüklükte üç tane tepe penceresi bulunmaktadır.

Şekil 10: 2. Kule kuzey cephe (U. Bilgiç 2007)

Şekil 11: 2. Kule giriş kapısı (U. Bilgiç 2007)

Bu mekanın kapısının önünde yamuk planlı, holü andıran küçük bir mekan bulunmaktadır. Bu mekanın kuzey ve güney yanları toprak ve enkazla kaplıdır, batısında bulunan kapıdan ise üç nefli 10.90 x 7.80 m. boyutlarındaki mekana girilmektedir. Bu mekanın duvarları kesme taş, tonoz örtüleri ise moloz taşla inşa edilmiştir. Her bir nefin üstünde ikişer tane kare tepe penceresi bulunmaktadır. Kuzeydeki nefin batı duvarındaki kapıdan, batı tarafı enkazla kapanmış bir koridora geçilmektedir. Ayrıca, kuzey nefin kuzey duvarının batı ucunda ise bir geçit görülmektedir.

3. ve 4. kuleleri birleştiren beden duvarına bitişik olarak inşa edilen dikdörtgen planlı yapının kalıntıları kalenin en önemli mekanını işaret etmektedir. 7.40 m. genişliğindeki mekanın uzunluğunun ne kadar olduğunu gösteren bir iz bulunmamaktadır (Şekil 3,12). Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı yapının doğu duvarı ile kuzey duvarının 7.00 m.lik bölümü günümüze gelebilmiştir. Doğu duvarındaki üç dilimli kemer ve yapının konumu, yapının Eyyubi ve Memluk döneminde kullanılan mescit olduğunu düşündürmektedir. Dikdörtgen planlı mekanın büyük kesme taş bloklarla inşa edilmiş kemeri ve tonoz örtüsü ile, Selahattin Eyyubi döneminde yapılmış olan giriş bölümü benzerlik göstermektedir (Şekil 12). Şu anda içinde bulunan toprak ve enkaz, yapının zemininin çok aşağıda olduğunu göstermektedir.

Kalede kısmen ayakta olan yapıların sonuncusu 5. ve 6. kuleleri birbirine bağlayan beden duvarına bitişik olarak inşa edilmiş iki mekandan oluşan yapıdır. Uzun ekseni doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı iki mekanın da kalenin içinden girişleri bulunmaktadır. İki mekan aradaki duvarın ortasındaki kapı açıklığından birbirine bağlanmaktadır (Şekil 3).

Şekil 12: Mescit batı duvarı (U. Bilgiç 2007)

Şekil 13: 7. Kule dış görünüşü (U. Bilgiç 2007)

Şekil 14: Eski gözetleme kulesi yuvarlak payanda (U. Bilgiç 2007)

Her iki mekanın da aynı zamanda beden duvarı olan batı duvarları tamamen yıkılmıştır. Beşik tonoz olan örtülerin başlangıç bölümleri kesme taş, üst bölümleri ise moloz taşla örülmüştür. Her iki mekanın tavanında kare şeklinde tepe pencereleri bulunmaktadır. Kuzeydeki mekanın zemininde tahribat sonucu oluşan açıklıktan alttaki bodrum katı görülmektedir.

Kalede uzunlukları 5.00 – 6.00 m., genişlikleri 1.80 – 2.60 m. arasında değişen üç tane büyük sarnıç bulunmaktadır. Sarnıçların derinlikleri ise 4.20 m. ile 9.40 m. arasında değişmektedir. Kalede sarnıçlardan başka, batı bölümünde bugün enkazla dolu olan bir de kuyu bulunmaktadır.

Değerlendirme

Bu bölümde Ravanda Kalesi, plan düzenlemeleri, kuleler, sarnıçlar ve mimari elemanlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece, günümüze oldukça harap durumda gelen Kale, Ortaçağ'da aynı dönemde inşa edilmiş olan bazı kaleler dikkate alınarak yapılacak karşılaştırmalı analizlerle daha iyi anlaşılacaktır.

Ortaçağ kalelerinin planları inşa edildikleri arazinin topografik özelliklerine göre şekillenmektedir. Çoğunlukla doğal bir tepe veya bir höyüğün üstüne inşa edilen kaleler bazen yuvarlak, bazen oval, bazen de geometrik olmayan bir plan düzenlemesi göstermektedir. Örneğin, höyük üstüne inşa edilmiş olan Halep ve Gaziantep kaleleri ile doğal bir tepe üstünde inşa edilmiş Silifke Kalesi değişik oval plan düzenlemeleri göstermektedir (Feden, R. ve Thomson, J., 1957, s.103.; Akpolat, M. S., 1994, Cilt 2, s.1). Diğer taraftan, Yılanlı Kale ve Kozan Kalesi'nin planları arazi topoğrafyasının zorlu, karmaşık fiziksel yapısı nedeniyle yilankavi beden duvarlarından oluşmakta ve düzgün geometrik bir biçim göstermemektedir (Feden, R. ve Thomson, J., 1957, s. 99, 101). Topoğrafyanın belirleyici özelliği kimi kalelerin aşağı ve yukarı bölüm olmak üzere, birbirine bitişik iki bölümden oluşmasına neden olmuştur. Feke Kalesi ve Yılanlı Kale bu türden plan düzenlemesine sahip kalelerdir (Akpolat, 2008, s. 6); Müller, 1966, s. 78).

Kalelerin dönem özelliği gösteren diğer bir ögesi kulelerdir. Ravanda Kalesi'nin 3., 5. ve 7. kuleleri yarım daire veya daha küçük dairesel planlıdır. S. Toy, 11. ve 12. yüzyıllarda inşa edilmiş olan Bizans kalelerinde, kulede çoğunlukla yuvarlak veya yarım yuvarlak planların kullanıldığını ve bunun önde gelen örneklerinden birinin de İstanbul Rumeli Hisarı'nın kuzeyindeki, Alexios Comnenos döneminde inşa edilen 1100 dolayındaki kule olduğunu belirtmektedir (Toy, 1984, s. 83).

11. ve 12. yüzyıllarda Ortadoğu'da yeni inşa edilen, onarılan veya genişletilen Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı kalelerinde de dairesel planlı kuleler görülmektedir. Yılanlı Kale, Bagras, Silifke, Toprakkale, Feke ve Ravanda dairesel planlı kuleleri olan kalelerdir (Müller, 1966, s. 49, 76,78; Akpolat 2008, s. 6; Feden ve Thomson, 1957, s. 103).⁸

Bugün yerinde olmayan, Selahattin Eyyubi dönemine ait onarım kitabesi, kalenin onarımdan çok öte, kapsamlı eklerin yapıldığını işaret etmektedir. 1157 yılındaki şiddetli depremden⁹ sonra, tarihçe başlığı altında belirtildiği gibi, Kale Selahattin Eyyubi döneminde, 1176 – 1181 yıllarında Halep Kalesi ile birlikte kapsamlı inşa ve onarım

⁸ Kalenin ortasında, en yüksek bölümdeki kalenin inşasından önce burada bulunan gözetleme karakolunun beden duvarlarının payandaları da yuvarlaktır. Yuvarlak payandalar gözetleme karakolunun inşa tarihinin kaleden çok önce olmadığını düşündürmektedir.

⁹ Müller Weiner (1966, s. 67) bu depremin Halep Kalesinde büyük tahribata neden olduğunu belirtmektedir. Halep'ten 40 km. uzaklıkta bulunan Ravanda Kalesinin de bu depremde zarar görmüş olması doğaldır.

etkinliği yaşamıştır. Malzeme, teknik ve yapım işçiliği bağlamında yapılan karşılaştırmalar, bu dönemde giriş b6lümü ile birlikte 1, 2, 3, 6, 7 ve 8 numaralı kuleler ile mescit olduğu dūřünölen yapının onarıldığı veya inřa edildiğini işaret etmektedir. Yukarıda belirtilen kulelerde ve giriş b6lümünde, kullanılan kesme taşların boyutları Bizans dönemindekilere göre daha büyüktür. Giriř b6lümünde kullanılan çapraz tonoz örtüler Bizans kalelerinde kullanılmamıştır. Çapraz tonoz, Filistin, Lübnan ve Suriye’de inřa edilen çok sayıda Haçlı, Ermeni ve İşlam kalesinde (örneğin Baalbek, Krak des Chevaliers, Trablusřam, Yılanlı, Çandır, Gökveliođlu, Gaziantep ve Halep kalelerinde) kullanılmıştır.

3. kule ile 4. kuleyi birleştiren beden duvarına bitişik dođu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen mekan da Selahattin Eyyubi döneminde inřa edilmiş bir yapıdır. Yapı büyük kesme tař blokları, kesme tař tonoz örtüsü ve dođu duvarındaki üç dilimli kemeri ile dikkat çekmektedir. Üç dilimli kemer Ortadođu’da bu dönemde Eyyubi, Artuklu ve Memluk yapılarında görölen bir mimari öğedir. Yaptığımız inceleme ve kontroller sonucunda mekanın kısa ekseninin kibleyi gösterdiği anlaşılmıştır. Bu nedenlerle, küçük bir b6lümü günümüze gelebilen bu mekanın kalenin mescidi olduğunu dūřünüyoruz. Bugünkü toprak ve tař kalıntılarının tahminen 2.5 – 3.0 m. altında olan zemin, kazı sonucunda ortaya çıktığında durum kesinleşecektir.

Ravanda Kalesi’nde dikkat çeken diğer bir özellik ise kalenin inşasından önceki döneme ait, Bizans dönemi gözetleme karakolunun beden duvarları ile dairesel kesitli duvar payandalarının, yapı genişletilerek kaleye dönüştürölürken, küçük bir iç kale gibi korunmuş olmasıdır.

Yukarıda işaret edilen ve diğer mimari sorunlar Kale’de yapılacak bilimsel kazılar sonucunda anlaşılabilecektir.

Kaynakça

- Akpolat, M.S. (1976). *Bodrum Castle*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara.
- Akpolat, M. S. (1979). Bodrum Kalesi. *Mimarlık*, 79/1, 59-63.
- Akpolat, M. S. (2008). Kilikya bölgesinde bir ortaçağ mimarlık örneği: Feke Kalesi. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 1 – 13.
- Akurgal, E. (1970). *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arseven, C. E. (1983). Senkendaz. *Sanat Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 1780). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bebekoğlu, S. ve Tektuna, M. (2008). *Kilis Kültür Envanteri*, Ankara.
- Bilgiç, U. (2007). Kilis Ravanda Kalesi Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Elektrik ve Çevre Düzenleme Projesi (müellif), yayımlanmamış proje ve ekleri, Kilis Valiliği.
- Boase, T. S. R. (1967). *Castles and Churches of the Crusading Kingdom*. London: Oxford University Press.

- Demirkent, I. (1990). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098 – 1118)* I. Ankara: TTK
- Demirkent, I. (1992). Haçlı seferleri dönemi kalelerinden Ravandan. *TTK Belleteni*, 216, 371-389.
- Edwards, R. W. (1987). *The Fortifications of Armenian Cilicia*. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Fedden, R. ve Thomson, J. (1957). *Crusader Castles*. London: William Clowes and Sons Limited.
- Garstang, J. (1910). *The Land of the Hittites*, London.
- Hellenkemper, H. (1976). *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafshaft Edessa und Königreich Kleinarmenien*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag GMBH.
- Herzfeld, E. ve Guyer, S. (1930). *Meriamlık und Korykos. Monumenta Asiae Minoris Antiquae*, Manchester.
- Ibn Soddad, I. (1984). *Description de la Syrie du Nord* (Anne-Marie Edde-Terrasse, Çev.). Damas.
- Müller-Wiener, W. (1966). *Castles of Crusades* (J. Maxwell Brownjohn, Çev.). London: Thames & Hudson.(1966).
- Runciman, S. (1955). *A History of the Crusaders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toy, S. (1985). *Castles: Their Construction and History*. New York: Dover Publications.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi
- Youngs G. R. (1965). Three Cilician castles. *Anatolian Studies*, XV, 113-134.